

Mikko T. Virtanen, Pirjo Hiidenmaa & Jyrki Nummi (toim.)

Kertomuksen keinoin

Tarinallisuus mediassa ja tietokirjallisuudessa.

Gaudeamus 2020 • 9789523450745 • Nidottu • 364 sivua • KL 86.18, 07

Tarinallisuudesta puhuttiin vuosituhannen vaihteessa yrityksille olennaisena imagon- ja brändinrakennuksena: tuote menestyy jos sille osaa rakentaa taustatarinan. Journalismissa tarinallisuus ja laajemmin ottaen muutkin fiktion keinot ovat olleet suosiossa jo 1960-luvulta alkaen. Tarinallisuus koettiin journalismin pelastajaksi kuitenkin vasta siinä vaiheessa, kun printtimedia perinteisine formaatteineen joutui väistymään netti aikakauden tieltä. Tarinallistamista alettiin opettaa journalismin kursseilla ja dokumenttifiktiosta puhua muuallakin kuin akateemisissa seminaareissa.

Helsingiläisin voimin toimitettu *Kertomuksen keinoin* on ensimmäinen kotimainen artikkelikokoelma tarinallisuuden käytöstä tietokirjallisuudessa ja journalismissa. Tutkimuksellinen näkökulma rajaa aiheet kapeisiin ja teoriapitoisiin kysymyksenasetteluihin. Kokoelma on tarkoitettu selvästikin kielen- ja tekstintutkimuksen kurssilukemistoksi, vaikka sitä mainostetaan myös tietokirjoittajia inspiroivaksi. Muutamista artikkeleista löytyy sentään tietokirjallisuuden ammattilaisillekin hyödyllisiä huomioita.

Luovan tietokirjoittamisen kursseille kokoelman artikkeleista sopii vain yksi, **Pirjo Hiidenmaan** esittely tietokirjoittamisen englannin- ja suomenkielisistä oppaista. Luovasta

tietokirjallisuudesta hän käyttää lajimääritelmää "kirjallinen tietokirjallisuus". Sen ulkopuolelle jäävät siis kaikenlaiset käsikirjat ja hakuteokset.

Lain konventiot noudattavat lajin konventioita

Kokoelman kahdestatoista artikkelista yleisesti kiinnostavin ja ajankohtaisin on **Sanna Nyqvistin** eräänlainen epilogi (yhteistyö)kirjalleen *Kirjalliset väärennökset* (2018). Artikkelissaan Nyqvist pohtii, millaisissa rajatapauksissa tietokirjallisuutta on käytetty liiankin luovasti kaunokirjallisuuden materiaaliksi. Esimerkkinä hän käyttää **Jan Bergman/Jan Guillou** -kiistaa (2015) ruotsalaisen sotilastiedustelun kuvaamisesta tietokirjassa ja sitä hyödyntäneessä romaanissa.

Tietokirjallisuudesta käytävän keskustelun kannalta yhtä olennaista ovat tekstin omistajuutta koskevat pykälät kuin tietotekstin soveltamisesta syntyvät malliratkaisut. Kielialueen sisällä kiistat tietotekstin soveltamisesta ovat selvästikin kovempia. Kiistat kasvavat sitä ankarammiksi, mitä arvokkaampaa historiallista aikakautta tietoteksti käsittelee ja mitä vähemmän historiantutkijan prestiisiä lainaajalla itsellään on.

Esimerkiksi Suomessa **Panu Rajala** pääsi pelkällä kolumnistien nuhtelulla omiessaan pitkiä pätkiä **I.K. Inhan** tekstiä. Uskoakseni syy ei ollut pelkästään siinä, että Rajalan teksti oli romaani (2015), vaan ennen kaikkea siinä, että Rajalalla katsotaan olevan erityinen arvo myös kansantajuisena historiantutkijana. Samanlainen, joskin toisista aihe yhteyksistä, on kirjailija-toimittaja Jan Guilloun asema Ruotsin historian popularisoijana. Rajalan ja Guilloun kaltaiset toimijat ovat niin tietoisia arvostaan, että he katsovat voivansa suhtautua lähteiden käyttöön vapaammin kuin muut.

Lisäksi, Nyqvist muistuttaa, kansallisissa instituutioissa "lainaamista lajirajan ylitse pidetään hyväksyttävämpänä kuin lainaamista lajin sisällä, etenkin jos teokset ovat samankielisiä ja

ilmestyneet suunnilleen samaan aikaan." Jopa lain konventiot noudattavat lajin konventioita. Jos kaunokirjailija jää kiinni sitaattivarkaudesta, hän vetoaa lajierojen häviämiseen nykypäivän jälkimodernissa ilmapiirissä.

Kirjallisen kulttuurin digitalisoituminen tuo sekin yllättäviä haasteita tekijänoikeuksille. Äänikirjojen suosion kasvaessa sekä lainausmerkit ja alaviitteet putoavat todennäköisesti pois lukutallenteesta. Nyqvist toteaa, että tekijänoikeuslaissa moista alkutekstin sumentumista ei ole tultu edes ajatelleeksi.

Historiankirjoituksen osalta lajierojen häviämistä tarkastelee professori **Jyrki Nummi** artikkelissaan romaanimaiden keinojen käytöstä tietotekstissä. Romaanin erityisasema kaunokirjallisuuden kuningaslajina on tehnyt visualisoivan havainnollistamisen suosituksi myös asiaproosassa, samoin kuin anekdoottien ja esimerkkitapausten "liudentumisen" osaksi dokumentoivaa kuvailua.

Nummi viittaa kirjallisuushistoriaan ja -teoriaan, mutta etenee niin sulavasti esimerkkien varassa itsekin – kirjoittaessaan esimerkkien ilmaisuvoimasta – että tietokirjailija saa artikkelista sekä tiedollista että tyyllillistä oppia. Lähimmäksi nykypäivän trendejä tulee **Antony Beevorilta** otettu anekdootin mallitapaus, kuvaus Himmlerin päämajasta. Anekdootin tavoite on rinnastaa valtakunnanjohtajan dekadentti mukavuudenhalu hienostorouvan makuuhuoneeseen ja tuoda siten esille natsiaristokratian lumetodellisuus.

Laajempaa kiinnostavuutta tietokirjailijoiden kannalta löytyy myös matka- ja surukertomuksien keinovalikoimaa käsittelevistä artikkeleista. Asiaproosan synonyyminäkin pidetty esseeteksti saa onneksi sekin oman esittelynsä, joka valaisee faktan ja fiktion törmäyttämistä.

Yleistämisen vaikeus feikkifeaturen aikakautena

Genrekohtaisten analyysien ongelma tietokirjallisuudessa on se, että teosten lajit ovat moninaisemmat kuin kaunokirjallisuudessa. Kirjan toimittaja **Mikko T. Virtanen** toteaaakin johdannossa, että tämän vuoksi matka- ja historiakirjat korostuvat esimerkkeinä, mutta olisi mahdotonta tutkija tietokirjallisuuden yleisiä kerrontakeinoja.

Toinen toimittajista, tietokirjallisuuden professori Pirjo Hiidenmaa, tuo silti omassa artikkelissaan esille myös näitä yleisiä tarinallistamisen malleja. Hiidenmaa arvelee, että tarinallisuuden korostaminen tietokirjoissa on ollut arvostuksen aihe vasta viimeisen kymmenen vuoden aikana. Tunnetuimmat esimerkit tarinallisista tietokirjoista ovat silti edelleenkin ulkomaalaisia. Hiidenmaan mainitsemia klassikoita ovat muun muassa **Åsne Seierstadin** *Kabulin kirjakuppias* (2002), **Barbara Ehrenreichin** *Nälkápalkalla* (2013) ja **Helen Macdonaldin** *H nin kuin haukka* (2017).

Vaikka Virtanen & co:n toimittama artikkelikokoelma on melkoisen tuhti tietopaketti, sen alaotsikossa mainittu "tarinallisuus mediassa" lupaa liikaa. Varsinaisia journalistisia formaatteja käsitellään ainoastaan kahdessa viimeisessä artikkelissa ja niistäkin toinen keskittyy ei-fiktiivisiin sarjakuviin.

Mitä lisäarvoa tarinallisuus tuo mediaan ylipäänsäkään, siitä tämä kirja jää yhtä kauaksi kuin journalismin aakkosista. Toimitukselliset ja markkinointivalinnat voivat olla isompia taustasyitä tarinallisuuden suosioon kuin jälkimoderni fiilistely tai joukkotiedotuksen tehostuminen. *Journalisti*-lehdessä julkaistiin hiljattain (26.3.2020) **Kyösti Hagertin** artikkeli, jonka mukaan lehtitaloissa suositaan tarinointia uutisjuttujen pidentämiseksi. Hagert nimittää tätä suuntausta "feikkifeatureksi". Tarinallisuuden tarkoitus on lihottaa uutisjuttu maksumuurin taakse ja nopeuttaa samalla toimittajan työtä: "[P]itkästi on helpompi kirjoittaa kuin lyhyesti."

MARKKU SOIKKELI

Linkit:

Tietokirjallisuuden tutkimuksen esittely, Helsingin yliopisto

<https://www.helsinki.fi/fi/humanistinen-tiedekunta/tutkimus/tieteenalat/suomalais-ugrialaisten-seka-pohjoismaisten-kielten-ja-kulttuurien-tutkimus/tietokirjallisuuden-tutkimus>

Arvostelu Nyqvist & Ojan teoksesta Kirjalliset väärennökset

<https://kiiltomato.net/sanna-nyqvist-ja-outi-oja-kirjalliset-vaarennokset/>

KOKOELMAN MUUT KIRJOITTAJAT KUSTANTAJAN ESITTELEMÄNÄ:

Anna Hollsten (FT, dos.) on kotimaisen kirjallisuuden yliopistonlehtori Helsingin yliopistossa.

Laura Karttunen (FT) tutkii ja opettaa yleistä kirjallisuustiedettä Tampereen yliopistossa.

Ralf Kauranen (PD, politics doktor) johtaa Koneen Säätiön rahoittamaa, Turun yliopiston kotimaisen kirjallisuuden oppiaineeseen sijoittuvaa hanketta ”Sarjakuva ja siirtolaisuus: Kuuluminen, kerronta, aktivismi”.

Päivi Koivisto (FT) on vapaa tutkija ja kustannustoimittaja.

Ilona Lindh (FM) on väitöskirjatutkija Helsingin yliopiston kielentutkimuksen tohtoriohjelmassa.

Olli Löytty (FT, dos.) tutkii ja opettaa kotimaista kirjallisuutta Turun yliopistossa.

Maria Mäkelä (FT, dos.) on yleisen kirjallisuustieteen yliopistonlehtori ja monitieteisen kertomustutkimuksen keskus Narraren johtaja Tampereen yliopistossa.

Sanna Nyqvist (FT) on yleisen kirjallisuustieteen dosentti Helsingin yliopistossa.

Henri Satokangas (FM) on väitöskirjatutkija Helsingin yliopistossa.

Elina Vitikka (FM) on väitöskirjatutkija Helsingin yliopistossa.